

ÚJ ÉLET

Budapest

028-1 1974 JUL 1 -

244

Zsidó vonatkozások a Budapesti Lexikonban

Nemrég hagyta el a sajtót a díszes kiállítású Budapest Lexikon (Akadémiai kiadó, 1973) amely „Megjelent Budapest egyesítésének centenáriuma” és közel 6000 címszóban 1335 oldalon közli fővárosunk fejlődésének, egyes korszakainak jellemző adatait. A Budapest Lexikon több zsidó vonatkozást is tartalmaz. Természetesen nem kérhetjük számon a szerkesztőktől a zsidó vonatkozású adatok teljességét és részletességét, mivel e lexikon általános jellegű. Szenteljünk figyelmet azonban a lexikonnak a budapesti zsidósággal foglalkozó adatainak is.

A lexikon zsidó tárgyú anyaga egyrészt a főváros zsidósága múltbeli ténykedéseit taglalja és értékeli, ugyanakkor a zsidó vonatkozású témakört nem csupán rekvizitumként tárgyalja, hanem bemutatja az élő, mai fővárosi zsidóság egyes intézményeit, fejlődéstörténetük ismertetésével együtt.

A lexikon a legtöbb adatot a zsidó telepések (településtörténet) és zsidó hitközségek címszavai alatt nyújtja. Az ismertető szöveg kifejti, hogy fővárosunkban kényszerlakhely a zsidók számára sohasem alakult ki a „szégyenletes” 1944. évi náci-nyilas időkig, amikor kb. 70 ezer embert koncentráltak 0,3 km² területre. A korábbi korszakokban azonban a budapesti (egykori budai, pesti, óbudai) zsidók „erkölcsaik megőrzése végett tömörültek” pl. a várbeli Tánccsics u. vonalában, amikor a Bécsi kaput zsidó térnek és zsidó kapunak is nevezték, majd a török időkben a Csalogány u. és a Duna közti vonalban laktak, később pedig az Erzsébetvárosban élt számos zsidó a pesti oldalon. „Királyaink időnként kiváltságokat és védelmet nyújtottak a kereskedéshez és pénzügyekhez kiválóan értő fővárosunkba települő zsidóknak” — írja találoan a lexikon és megjegyzi, hogy a XVIII—XIX. században elszigetelt helyzetük feloldására tudományos, nyelvi, gazdasági ismeretek megszerzésére törekedtek, és hogy a „polgárisulás korában fővárosunkban a gazdasági fejlődésben és művelődésben számarányukhoz képest nagyobb számban váltak részesekké.” A lexikon szerint a budapesti zsidóknak is meg kellett küzdeni „az 1880-as évek társadalmi problémái álcázásával is.” Ismerteti a lexikon a fasizmus „zsidó törvényeit”, majd a fővárosi nyílt zsidóüldözéseket, amikor „kóborló nyilas pribékek is irtották” a zsidó lakosságot. Statisztikai táblázatokkal illusztrálja a budapesti zsidók létszámának alakulását és a vészidőszak szomorú veszteségeit. Kiemeli az 1946. évi XXV. törvényeket, amely megbélyegezte a magyar zsidóságot ért üldözést. A lexikon a településtörténeti anyag forrásmunkái közül különösen dr. Büchler Sándor és dr. Scheiber Sándor munkáit jelöli meg.

Érdeklődésünkre tarthat számot, hogy milyen mai intézményekről tesz említést a lexikon.

Az 1950-ben egyesült budapesti hitközség egyike Európának, amely számos körzettel és külön ortodox tagozattal működik. Említi a lexikon az Országos Rabbiképző Intézetet (alapítva 1877-ben), az Országos Zsidó Vallástörténeti gyűjteményt (zsidó múzeumot), a zsidó Szeretetkórházat, Könyvtárat és a magyar izraeliták lapját, az Új Életet. Megismerhetjük az oktatási feladatot ma is teljesítő Anna Frank Gimnázium történetét 1919-től, az 1959-ben bekövetkezett koedukációig, majd, hogy 1965. december 9-én vette fel az Anna Frank nevet. Bemutatja a lexikon a Fiú- és a Leányárvaházat, ahol ma kb. 30—30 férőhely van és tájékoztat a lexikon arról is, hogy a fiúárvaház 1969-től először a Holló u. 4. alatt működött és 1944 komor decemberében a halálra szánt árvák zömét Raoul Wallenberg és Gidófalvy Pál mentették meg a nyilas gyilkosok kezétől.

A lexikon a budapesti egyesületek közül értékeli, hogy a Chevra Kadisa temetkezési és jótékonyági temetkezési egyesületeknek, valamint lexikoni címszava van

az 1898-ban Ungár Armin által alapított „Ahávász Reim”-nek és az egykor az Orczy házban működött, ma pedig a Dob u. 35-ben található Bikur Cholim jótékonyági intézménynek...

A budapesti zsidó templomok közül a lexikon elsősorban a Dohány utcai műemlék főszinagógát mutatja be, mint a főváros egyik jelentős romantikus építészeti emlékét, s a hozzá csatlakozó hősök mauzóleumát, a múzeumi épület-szárnyat. A Rumbach utcai ugyanacsak romantikus zsinagógáról megjegyzi, hogy korábban az ún. status quo „középutas konzervatív” felekezeti irányzat temploma volt. A Kazinczy utcai zsinagógával kapcsolatban tájékoztat arról, hogy e templom építészeti összeköttetésben is van a Dob utcai ortodox közszékházával. A Lexikon olvasója így, ha nem is minden, a mai Budapesten működő zsidó intézményről, de a mai budapesti zsidó élet jellemző vonásairól tájékozódást nyerhet.

A történeti, illetve a közelmúlttal foglalkozó anyagok közül a lexikon támpontot nyújt a zsidókórház történetének megismeréséhez is. A kórház 1805-ben létesített egyetlen szobából alakult, 1842-ben a Gyár (Jókai) utcában működött, 1889-ben készültek el jelentősebb épületei a Városligetnél és megismerjük nevesebb orvosai közül Rózsay József, Szily Adolf, Stiller Bertalan, Molnár Béla nevét. Olvasunk Csergő Hugó (1877—1944) író budapesti tárgyú munkáiról és közli a lexikon, hogy a pesti hitközség jegyzője volt. Goldmark Károly zeneszerző munkássága kapcsán a lexikonból is megtudhatjuk, hogy a zeneköltőről elnevezett terem ma a zsidó hitközség kulturális rendezvényei céljára szolgáló helyiség... Az óbudai zsinagógával kapcsolatban a lexikon említi Münz József és Wellesz Gyula rabbik munkásságát. A Kerepesi temető zsidó érdekességeként említi, hogy ott van eltemetve Fényes Adolf festő és Kiss József költő...

A ma is működő intézményeken kívül a lexikon megemlíti a megszűnt budapesti zsidó egyesületek és intézmények közül az Izraelita Magyar Egyletet, amelynek első elnöke Jakobovich Fülöp orvos volt és miután az egylet hivatását teljesítette, a múlt század végén megszűnt; a Pesti Izraelita Nőegyletet, amely 1866-ban alakult, első elnöke Gotteszman Mária volt, az Izraelita Magyar Irodalmi Társulatot (alapítva 1884-ben); az Országos Izraelita Tanítóképzőt (alapítva 1857-ben); a Vokok és a Siketnémák Intézeteit; a folyóiratok közül a Magyar Zsidó Szemlét (indult 1884-ben).

A Budapest Lexikon méltó bizonyosságot tesz a magyar főváros múltbeli, mai és jövőbeli életképességéről. A budapesti zsidóság küzdelmes múltját, békés jelenét és biztató jövőjét is érzékeltető néhány ismertett lexikális anyag is igazolja, hogy a fővárosi zsidóság Budapest pregnáns alkotóeleme volt és marad.

Járy Péter